

УДК: 614.2:341.645.5

Biblid 1451-3188, 18 (2019)

Год XVIII, бр. 67, стр. 339–356

Изворни научни рад

ЗАБРАНА ВРАЋАЊА ЗБОГ НЕАДЕКВАТНЕ ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАШТИТЕ У ПРАКСИ СУДА ПРАВДЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

др Анђела БУКАНОВИЋ¹

Анстракт: Примена принципа забране враћања (eng. *non-refoulement*) на случајеве у којима је реч о озбиљно оболелом лицу које се враћа у земљу у којој не постоје адекватна средства за лечење тог обољења, тек се релативно скоро развила, прво пред Европским судом за људска права, а потом и пред Судом правде ЕУ. Обухватање ових случајева подразумева и ширење принципа забране враћања, тј. поред уобичајеног везивања ризика од прогона за власти државе у питању, затим понекад и у случају лица која нису јавни званичници, и на уопштен ризик од социоекономских услова у земљи повратка. Међутим, будући да је трећа врста ризика врло уопштена, она се тумачи врло рестриктивно, везује се за изузетне околности, и убедљиве хуманитарне разлоге. Европски суд за људска права је у случају из скорашње праксе можда донекле појаснио конкретне околности примене принципа забране враћања у оваквим случајевима, а Суд правде ЕУ се у принципу ослањао на његову оскудну праксу. Суд правде ЕУ, додуше, захтева постојање намере да се неко лице лиши здравствене заштите, да би било могуће да добије супсидијарну заштиту у складу са Директивом 2011/95/ЕУ. Мада, уколико нема намере а постоје убедљиви хуманитарни разлози, таквом лицу треба дозволити боравак на територији државе чланице (тј. боравак без добијања супсидијарне заштите).

Кључне речи: Суд правде ЕУ, Европски суд за људска права, супсидијарна заштита, принцип забране враћања, људска права, здравствена заштита, азил.

¹ Институт за међународну политику и привреду, Београд. E-mail: andjela@diplomacy.bg.ac.rs. Рад представља део научног пројекта Института за међународну политику и привреду: „Србија у савременим међународним односима – стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународни економски, правни и безбедносни аспекти”, финансираног од стране Министарства, просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије (евиденциони број: 179029).

1) УВОД

Тражиоци азила представљају посебно ранљиве групе лица, које најчешће предузимају огромне ризике како би успели да уђу у неку од држава чланица Европске уније. Нажалост, чланице Европске уније им често приступају као проблему, поготово након повећаног прилива миграната у државе чланице ЕУ у последњих неколико година. Повеља о основним правима Европске уније од 7. децембра 2000. године (у даљем тексту: Повеља ЕУ) садржи пар релевантних одредби у погледу заштите тражиоца супсидијарне заштите. Чак, посебно предвиђа и заштиту права на азил (члан 18 Повеље ЕУ), мада је споменута одредба постављено на врло уопштен начин, тј. није јасна конкретна садржина овог права.² Повеља ЕУ успоставља и специфичан однос са Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода, и домашај права гарантованих у Повељи ЕУ одређен је и праксом Европског суда за људска права. Повеља се ослања и на текст Женевске конвенције од 28. јула 1951. године и Протокол од 1967. године о статусу избеглица, а ситуација се додатно усложњава и с обзиром на оквире које пружа законодавство којим се регулише заједнички систем азила у државама чланицама ЕУ.

Када је реч о ризику од недостатка неопходне здравствене заштите у земљи повратка до сада се развила извесна оскудна пракса, прво пред Европским судом за људска права, а потом и пред Судом правде ЕУ.³ Заштита, која произлази из праксе, повезана је са режимом супсидијарне заштите према праву ЕУ, тј. реч је о лицима која не испуњавају услове да према правилима међународног права добију статус избеглице, али имају оправдану потребу да добију заштиту.⁴ Наиме, она је води порекло из члана 3 Конвенције против тортуре и других сурових, нељудских и понижавајућих казни или поступака УН из 1984. године, којим се предвиђа да „ниједна држава чланица неће протерати, вратити нити изручити особу другој држави уколико постоје озбиљни разлози за сумњу да може бити подвргнута тортури“. Према правилима ЕУ, супсидијарна заштита се може доделити лицу које је држављанин треће државе, не испуњава услове за добијање статуса избеглице, али постоји бојазан да ће у случају повратка у земљу повратка бити у ризику од озбиљне неправде, а тачније од смртне казне, погубљења, мучења,

² “Charter of Fundamental Rights of the European Union”, Official Journal of the European Union, C 83/391, 30.3.2010; први пут након Универзалне декларације о људским правима из 1948. године, у којој је такође посебно предвиђено право на азил, “Universal Declaration of Human Rights of 10 December 1948”, 217 A (III), Article 14.

³ Када је реч о појму земље повратка, он је нешто шири од појма земље порекла јер обухвата и лица без држављанства која се обично враћају у земљу у којој су претходно боравили.

⁴ Jane Mcadam, “The European Union Qualification Directive: The Creation of a Subsidiary Protection Regime”, *International Journal of Refugee Law*, Volume 17, Issue 3, 1 January 2005, p. 461.

понижавајућег поступања и кажњавања, или озбиљне и индивидуалне претње животу због општег насиља у ситуацијама међународног или унутрашњег сукоба, тј. није експлицитно наведен недостатак неопходне здравствене заштите као подобан ризик.⁵

2) НАДЛЕЖНОСТ ЕУ, ПОВЕЉА ЕУ И ЗАЈЕДНИЧКИ СИСТЕМ АЗИЛА

У члану 78 Консолидоване верзије Уговора о функционисању Европске уније (у даљем тексту: Уговор о функционисању ЕУ), дефинише се надлежност ЕУ у погледу пружања међународне заштите држављана трећих држава. У ставу 1 наводи се да ће „Унија развити заједничку политику азила, супсидијарне заштите и привремене заштите, чији је циљ да се сваком држављанину треће земље којем је потребна међународна заштита понуди одговарајући статус и обезбеди поштовање начела о забрани враћања. Ова политика мора бити у складу са Женевском конвенцијом од 28. јула 1951. године и Протоколом од 31. јануара 1967. године о статусу избеглица, као и са другим одговарајућим међународним уговорима“.⁶ У Повељи ЕУ, у члану 18, предвиђа се да право на азил „мора бити гарантовано, уз дужно поштовање Конвенције о статусу избеглица из 1951. године (Женевска конвенција) и Протокола о статусу избеглица из 1967. године, као и у складу са Уговором о Европској унији и Уговором о функционисању Европске уније“.⁷ Посебно је значајан члан 19 Повеље, којим се у ставу 2 предвиђа да „нико не може бити удаљен, протеран или екстрадиран у државу у којој постоји озбиљан ризик да ће он или она бити подвргнути смртној казни, мучењу или другим нехуманим или деградирајућим поступцима или казнама“.⁸ У контексту супсидијарне заштите из права ЕУ, значајан је и члан 4 Повеље ЕУ, којим се предвиђа забрана мучења и нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања. Повеља ЕУ садржи права која одговарају правима гарантованим Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода (у даљем тексту:

⁵ “Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted”, *Official Journal of the European Union*, L 337/9, 20. 12. 2011, Article 2, Article 15.

⁶ “Consolidated versions of the Treaty on the Functioning of the European Union”, *Official Journal of the European Union*, C 326/47, 26.10.2012, Article 78.

⁷ “Charter of Fundamental Rights of the European Union”, *Official Journal of the European Union*, op. cit., Article 18.

⁸ Ibid., Article 19.

ЕКЉП), а значење и област примене таквих права би морали бити исти као и у ЕКЉП, с тим да ова одредба Повеље ЕУ неће спречавати законе Уније да предвиде још већу заштиту.⁹ На овај начин се постиже доследност између два документа, с тим да је домаћај гарантованих људских права одређен и праксом Европског суда за људска права.¹⁰ Осим тога, ниједна одредба Повеље ЕУ не сме се тумачити тако да ограничава или негативно утиче на људска права онако како их признају закони Уније, међународни закони и међународни уговори у којима учествују државе чланице или Заједница, укључујући ту и ЕКЉП као и уставе држава чланица.¹¹ У Повељи ЕУ је, дакле, присутно настојање да се очува постојећи ниво заштите људских права, односно, у сваком случају, заштита која је обезбеђена Повељом ЕУ не може бити нижа од оне која је гарантована путем ЕКЉП. Повеља ЕУ се „односи се на органе, тела, канцеларије и агенције Уније, уз поштовање начела супсидијарности а на државе чланице само онда када спроводе право Уније“.¹² У складу са чланом 78 став 2 Уговора о функционисању ЕУ, Европски парламент и Савет, одлучујући у складу са редовним законодавним поступком, утврђују мере које је неопходно предузети у циљу формирања заједничког европског система азила. У светлу циља споменуте одредбе донет је низ прописа у којима се, између осталог, позива на поштовање Повеље ЕУ (било на уопштен начин или конкретним навођењем релевантних чланова повеље ЕУ), а често и на поштовање других релевантних међународних инструмената у светлу пружања међународне заштите. Посебан значај има Директива 2011/95/EУ којом се постављају основни стандарди за квалификацију држављана треће земље, или апатрида као избеглица или лица којима је неопходна међународна заштита, као и садржај одобрене заштите.¹³ Директивом 2013/32/EУ утврђују се заједнички стандарди о процедурама у државама чланицама за добијање или повлачење избегличког статуса.¹⁴ Уредбом 604/2013/EУ (*Dublin III Regulation*), пре свега, утврђује се која је држава чланица ЕУ одговорна за испитивање захтева за међународну

⁹ Ibid., Article 52 (3).

¹⁰ “Draft Charter of Fundamental Rights of the European Union”, Convent 49, Charte 4473/00, Brussels, 11 October 2000 (18.10), 48.

¹¹ “Charter of Fundamental Rights of the European Union”, Article 53.

¹² Ibid., 51 (1).

¹³ “Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted”, op. cit.

¹⁴ “Council Directive of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection”, *Official Journal of the European Union*, L 180/60, 29. 06. 2013.

заштиту.¹⁵ За заштиту људских права посебно је значајна Директива 2013/33/ЕУ о утврђивању стандарда који се морају пружити лицима која траже међународну заштиту.¹⁶ Директивом 2001/55/ЕЗ установљава се минимум стандарда за давање привремене заштите у случају масовног прилива расељених лица из трећих земаља која нису у могућности да се врате у земљу порекла.¹⁷ Релевантна је и Директива Савета 2003/86/ЕЗ о праву на спајање породице,¹⁸ Директива 2008/115/ЕЗ о заједничким стандардима и поступцима држава чланица за враћање држављана трећих земаља са незаконитим боравком,¹⁹ Директива 2008/115/ЕЗ о заједничким стандардима и поступцима држава чланица за враћање држављана трећих земаља са незаконитим боравком,²⁰ као и Уредба (ЕУ) 2016/399 о Законику Уније о правилима којима се утврђује кретање особа преко граница (Законик о Шенгенским границама).²¹

3) ЕКЉП И ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА

Као што је раније наведено, сама Повеља ЕУ дефинише однос, односно значај ЕКЉП и праксе Европског суда за људска права у тумачењу права

¹⁵ "Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person", 29.6.2013., L180/31, Article 1.

¹⁶ "Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast)", *Official Journal of the European Union*, L 180/96, 29. 06. 2013.

¹⁷ "Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof", *Official Journal of the European Communities*, L 212/12, 7.8.2001, Article 1.

¹⁸ "Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 on the right to family reunification", *Official Journal of the European Union*, L 251/12, 3.10.2003.

¹⁹ "Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals", *Official Journal of the European Union*, L 348/98, 24. 12.2008

²⁰ "Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals", *Official Journal of the European Union*, L 348/98, 24.12.2008.

²¹ "Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code)", *Official Journal of the European Union*, L77/1, 23.3.2016.

заштићених путем Повеље ЕУ. Након ступања на снагу Лисабонског уговора 2009. године, улога Суда правде ЕУ у тумачењу одредби Повеље ЕУ је значајно порасла. Додуше, примећује се да стил Суда правде ЕУ није прилагођен овој улози, и да се у иницијалном периоду од прве три године у врло малом броју случајева позивао на ЕКЉП и праксу Европског суда за људска права.²² У овом смислу је посебно значајан случај *М. С. С.* против Белгије и Грчке пред Европским судом за људска права, у којем је утврђено кршење ЕКЉП које је настало услед примене Даблинског система у односу на подносиоца представке.²³ Импликације ове пресуде су значајне, будући да трансфери у складу са Даблинским системом не могу да се безрезервно предузимају, тј. такође се морају поштовати основни стандарди заштите људских права који се тичу принципа забране враћања.²⁴ Однос између заштите људских права и регулативе из области азила у ЕУ често је био напет, односно европски систем азила се можда примарно фокусирао на ограничење секундарног кретања тражилаца азила, и ефикасно решавање захтева за азил, пре него на адекватну заштиту људских права.²⁵ У оквиру система установљеног путем ЕКЉП, право на међународну заштиту се, дакле, остварује кроз члан 3 ЕКЉП: „нико не сме бити подвргнут мучењу, или нечовечном или понижавајућем поступању или

²² Gráinne de Búrca, “After the EU Charter of Fundamental Rights: The Court of Justice as a Human Rights Adjudicator?”, New York University School of Law, Public Law & Legal Theory Research Paper Series Working Paper No. 13-51, 2013. pp. 1-16.

²³ Наиме, подносилац представке, авганистански држављанин је ушао у Европску унију преко Грчке, затим је стигао у Белгију где је затражио азил. У складу са чланом 10 став 1 Уредбе 343/2003 (Dublin Convention) белгијска Канцеларија за странце поднела је захтев грчким властима да преузму одговорност за разматрање захтева за азил. Подносилац представке је уложио жалбу јер му прети ризик од притвора у лошим условима у Грчкој, као и да у процедури азила у Грчкој постоји низ неправилности. Након што му је одбачен захтев за обуставу извршења, враћен је у Грчку, где је био у притвору четири дана у лошим условима, након тога је пуштен, и био приморан да живи на улици без средстава за живот. Покушао је да изађе из Грчке, међутим ухапшен је и враћен у притвор, да би потом опет био враћен на улицу. Европски суд за људска права је утврдио кршење члана 3 ЕКЉП у односу на Грчку, у вези услова у притвору, као и услова живота, када је био пуштен из притвора. Међутим, утврђено је кршење члана 3 ЕКЉП и у односу на Белгију, будући да су белгијске власти морале бити упознате са неправилностима процедуре азила у Грчкој, као и да су подносиоца представке протеривањем изложили условима живота и притвора који су у Грчкој били понижавајући. Европски суд за људска права је утврдио и кршење права на делотворан правни лек (члан 13 ЕКЉП) од стране Белгије. *M.S.S. v. Belgium and Greece* [GC], пресуда од 21. јануара 2011. године, представка бр. 30696/09.

²⁴ Gina Clayton, “Asylum Seekers in Europe: *M.S.S. v. Belgium and Greece*”, Human Rights Law Review, Vol 11, No. 4, 2011, p. 771.

²⁵ Laurens Lavrysen “European Asylum Law and the ECHR: An Uneasy Coexistence”, Goettingen Journal of International Law, Vol. 4, Issue 1, 2012, pp. 240-241.

кажњавању“. У пракси Европског суда за људска права примена ове одредбе, у односу на лица која траже међународну заштиту, најчешће се јавља у вези са принципом забране враћања.²⁶ Поменути принцип се развио у пракси Европског суда за људска права, ослањајући се при том на члан 3 Конвенције против тортуре и других сурових, нељудских и понижавајућих казни или поступака УН из 1984. године,²⁷ као и на члан 33 Конвенције о статусу избеглица из 1951. године.²⁸ Европски суд за људска права, узимајући у обзир основне вредности ЕКЉП, заузео је став да у случају када држава свесно преда бегунца другој држави, знајући да ће тамо бити изложен опасности од мучења, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања, таква екстрадиција бити у супротности са духом ове одредбе, иако то није експлицитно наведено у ЕКЉП.²⁹ Ризик од прогона, пре свега, треба да потиче од власти државе у питању, међутим „не може бити искључена могућност да се члан 3 Конвенције такође примени и у случајевима када опасност потиче од лица која нису јавни званичници“, али такав ризик мора бити „стваран“, као и да званичне власти нису биле вољне, или у стању да обезбеде адекватну заштиту.³⁰ Поред везивања ризика за ове две групе, у последње време се развила и могућност постојања ризика који потиче од социоекономских услова у земљи повратка – реч је о ризику који се у пракси Европског суда за људска права постепено проширује,

²⁶ Више о релевантним одредбама ЕКЉП за заштиту тражиоца азила и илегалних миграната: Анђела Ђукановић, „Заштита људских права тражилаца азила и илегалних миграната – пракса Европског суда за људска права“, Међународни проблеми, вол. LXV, бр. 4, 2013, стр. 481-510.

²⁷ „1. Ниједна држава чланица неће протерати, истерати нити изручити једно лице другој држави ако постоје озбиљни разлози да се посумња да може бити подвргнуто тортури; 2. Да би утврдили постојање таквих разлога, надлежни органи водиће рачуна о свим релевантним околностима, укључујући, евентуално, постојање низа систематских, озбиљних, очигледних или масовних повреда права човека у тој држави.“

“Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment“, *op. cit.*, Article 3.

²⁸ „Ниједна држава уговорница неће протерати или вратити силом, на ма који начин то било, избеглицу на границе територије где би његов живот или слобода били угрожени због његове расе, вере, држављанства, припадности некој социјалној групи или његових политичких мишљења“. “Convention Relating to the Status of Refugees“, adopted by the United Nations Conference on the Status of Refugees and Stateless Persons at Geneva, 2-25 July 1951, United Nations, Article 33.

²⁹ Soering v. the United Kingdom, пресуда од 7. јула 1989. године, представка бр. 14038/88, paras. 88, 91.

³⁰ X v. Sweden, одлука о прихватљивости представке од 22. октобра 2002. године, представка бр. 60959/00; Salah Sheekh v. the Netherlands, пресуда од 11. јануара 2007, представка бр. 1948/04, (Sect. 3), par. 147.

и даље је у развоју.³¹ То не значи да сва кршења економских, социјалних и културних права могу бити извори озбиљног ризика у смислу члана 3 ЕКЉП, већ мора бити реч о најдраматичнијим последицама.³² Ова последња могућност је и била упориште у случајевима који се тичу лоших услова лечења у земљи повратка. Када је реч о споменутим случајевима, Европски суд за људска права је иницијално само у случају постојања изузетних околности утврдио кршење члана 3 ЕКЉП. Тако је у случају *Д.* против Уједињеног Краљевства утврдио постојање споменutih, изузетних околности, будући да је била реч о лицу које је оболело од АИДС-а, и док се налазило у притвору у Енглеској предложено је његово протеривање. При томе, лице је било у завршној фази болести и сматрало се да би његово протеривање значило смањење трајања његовог животног века.³³ Указано је и да је истина да је принцип забране враћања до сада примењиван само у случајевима у којима ризик за појединца да не буде или буде подвргнут неком облику лечења потиче од намерних аката јавних власти у земљи пријема, или од недржавних органа у тој земљи, када власти нису у стању да обезбеде одговарајућу заштиту.³⁴ Међутим, Европски суд за људска права се овом приликом ограничио, тј. указао да странци не могу остати на територији неке државе како би имали предности медицинске помоћи.³⁵ У случају *Н.* против Уједињеног Краљевства, држављанка Уганде, такође оболела од АИДС-а, тврдила је да се у Уганди не могу набавити лекови који су јој неопходни за лечење. Европски суд за људска права је сматрао да није дошло до повреде члана 3, јер према његовом мишљењу не постоје изузетне околности (иако прихвата чињеницу да би њен повратак у Уганду вероватно негативно утицао на дужину њеног животног века), будући да се није налазила у завршној фази болести и јер није било јасно у којој мери болест напредује.³⁶ Овом приликом се водило рачуна и о томе да ли би другачија одлука представљала превелик терет за државе чланице, обавезујући их да решавају разлике у здравственим системима.³⁷ Такође, указано је да ризик потиче од природне

³¹ Kathryn Greenman, "A Castle Built on Sand? Article 3 ECHR and the Source of Risk in Non-Refoulement Obligations in International Law", *International Journal of Refugee Law*, Vol. 27, No. 2, 2015, pp. 266-267.

³² Veronika Flegar, "Vulnerability and the Principle of Non-Refoulement in the European Court of Human Rights: Towards an Increased Scope of Protection for Persons Fleeing from Extreme Poverty", *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, Vol. 8, Issue 2, 2016, p. 154.

³³ *D. v. the United Kingdom*, пресуда од 2. маја 1997. године, представка бр. 30240/96.

³⁴ *Ibid.*, par. 49.

³⁵ *Ibid.*, par. 54.

³⁶ *N. v. The United Kingdom*, [GC], пресуда од 27. маја 2008. године, представка бр. 26565/05, ECHR 2008. par. 50.

³⁷ *Ibid.*, par. 44.

болести, тј. не од намерних аката чињења или нечињења јавних власти или недржавних органа у земљи повратка и недостатка неопходних средстава, због чега је неопходно одржати висок праг ризика како би се утврдило кршење члана 3 ЕКЉП у изузетним случајевима са убедљивим хуманитарним разлозима.³⁸ Нешто скорији случај такође се тицао ризика од преране смрти, због немогућности добијања лечења у земљи повратка (Грузија) какво је подносилац представке имао у Белгији.³⁹ Подносилац представке је патио од хроничне лимфоцитне левкемије, плућне туберкулозе, хепатитиса, а такође је делимично био парализован због можданог удара. Преминуо је 2016. године у Белгији (чланови породице су преузели предмет), а Европски суд за људска права је потврдио своју пресуду у случају *Д.* против Уједињеног Краљевства, указујући да би дошло до повреде члана 3 ЕКЉП, да је подносилац представке депортован у Грузију. Европски суд за људска права је указао да је у случају *Н.* против Уједињеног Краљевства, одступио од раније одлуке у случају *Д.* против Уједињеног Краљевства, у смислу да лице у питању мора бити близу смрти, тј. није довољно да је реч особама које су озбиљно оболеле, односно чије стање је мање критично.⁴⁰ Затим је прецизирао шта се подразумева под изузетним околностима које су подобне да доведу до повреде члана 3 ЕКЉП, у смислу пресуде *Н.* против Уједињеног Краљевства (иако наводи да у том случају оне нису постојале). Наиме, изузетне околности ће постојати у случају повратка озбиљно оболелог лица, када постоје озбиљни разлози за веровање да ће се оно, „иако није у непосредном ризику од умирања, суочити са стварним ризиком, због одсуства одговарајућег лечења у земљи пријема или недостатака приступа таквом лечењу, од излагања озбиљном, брзом и неповратном опадању здравственог стања које доводи до интензивне патње или до значајног смањења животног века“.⁴¹ Овде је реч о негативној обавези да се неко лице не изложи ризику, због чега је потребно да се процени утицај повратка лица у поређењу са његовим стањем здравља пре повратка, као и како ће то стање напредовати након повратка у државу пријема.⁴² Том приликом државе испитују да ли је нега која је доступна у држави у коју се лице враћа адекватна за лечење тог обољења, тј. не испитују да ли је здравствена заштита у тој земљи инфериорнија заштити у земљи пријема, с тим да морају да процене и у којој мери ће имати приступ здравственој заштити.⁴³ У овом случају Европски суд за

³⁸ Ibid., par. 43.

³⁹ Raposhvili v. Belgium, [GC], пресуда од 13. децембра 2016, представка бр. 41738/10.

⁴⁰ Ibid., par. 181.

⁴¹ Ibid., par. 183.

⁴² Ibid., par. 188.

⁴³ Ibid., paras. 189-190.

људска права је утврдио кршење члана 3 ЕКЉП, јер се надлежне власти нису уопште упустиле у испитивање да ли за подносиоца представке постоји озбиљан ризик по здравље у случају повратка. Овде је, дакле, у нешто већој мери појашњена обавеза држава, и у извесном смислу проширена, јер нпр. стање лица може бити тренутно стабилно, иако је озбиљно оболело, такође није неопходно да постоји непосредна опасност од смрти. Осим тога, из пресуде се чини да би у будућности било могуће даље проширење примене члана 3 ЕКЉП, и свакако остаје да се види како ће Европски суд за људска права применити нешто одређеније стандарде из ове одлуке на будуће случајеве. На крају, треба додати да је Европски суд за људска права налазио да је лакше тражити од држава чланица, да се суздрже од повратка лица, него бар да укаже на потребу побољшања здравствене заштите у тешким случајевима (мада је реч о питањима буџетске политике).⁴⁴ Наравно, ово је проблематично када је реч о држави која није чланица, међутим то је можда било могуће у овом случају, мада је повреда заснована на чињеници да Белгија уопште није проценила евентуалне ризике по здравље (Грузија је додуше интервенисала тврдећи да су услови лечења у земљи задовољавајући).⁴⁵

4) ПРАКСА СУДА ПРАВДЕ ЕУ

Пред Судом правде ЕУ тренутно је донето око 85 одлука које се тичу захтева за међународну заштиту, и већина их је донета у последњих неколико година.⁴⁶ У светлу ризика од недостатка неопходне здравствене заштите у земљи порекла, релевантна су четири случаја из праксе Суда правде ЕУ. Први овакав случај се тичао страног држављанина којем је дата боравишна дозвола због његовог медицинског стања, јер се сматрало да би повратак у државу порекла довео до стварног ризика од нечовечног или понижавајућег поступања, с обзиром на недостатак адекватног лечења у земљи повратка.⁴⁷ Њему није дат статус избеглице, нити супсидијарна заштита, а самим тим му је оспорена социјална помоћ и друга примања. Уставни суд Белгије је поставио питање Суду правде ЕУ да ли се релевантне одредбе Директиве 2004/83/ЕЗ, могу тумачити у смислу да је држава чланица дужна пружити њоме предвиђену социјалну помоћ и здравствену заштиту држављанину треће земље, којем је одобрен

⁴⁴ Kathryn Greenman, "A Castle Built on Sand? Article 3 ECHR and the Source of Risk in Non-Refoulement Obligations in International Law", *op. cit.*, p. 270.

⁴⁵ Paposhvili v. Belgium, *op. cit.*

⁴⁶ EDAL European Database of Asylum Law, http://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law-search?f%5B0%5D=type%3Acjeu_case, 24. 12. 2018.

⁴⁷ C 542/13, Mohamed M'Bodj v État belge, Judgment of the Court (Grand Chamber), 18. 12. 2014, published in the electronic Reports of Cases (Court Reports - general)

боравак на основу домаћег законодавства, јер болује од болести због које постоји стварна опасност за његов живот или физички интегритет или стварна опасност од нечовечног или понижавајућег поступања јер у држави повратка не постоји адекватно лечење.⁴⁸ Суд правде ЕУ је сматрао да Белгија није дужна да у складу са члановима 29 и 30 Директиве 2004/83/ЕЗ, пружи социјалну помоћ и здравствену заштиту држављанину треће земље, јер се они примењују на лица која испуњавају услове за стицање статуса избеглице или статуса заснованог на супсидијарној заштити. Када је реч о лицима која могу добити супсидијарну заштиту, према тексту члана 15 Директиве 2004/83/ЕЗ (а иста одредба је предвиђена и чланом 15 касније Директивом 2011/95/ЕУ), то је могуће уколико постоји опасност од смртне казне, погубљења, мучења, понижавајућег поступања и кажњавања, или озбиљне и индивидуалне претње животу због општег насиља у ситуацијама међународног или унутрашњег сукоба. Осим тога, Суд правде се позвао на уводну изјаву под тачком 26 Директиве 2004/83/ЕЗ, где се наводи да ризици којима је изложено становништво неке земље или део становништва обично не стварају сами по себи појединачну претњу која би се могла квалификовати као озбиљна неправда.⁴⁹ Из тога произлази да за одобрење супсидијарне заштите држављанину треће земље који болује од тешке болести, није довољна само опасност од погоршања његовог здравственог стања због непостојања примереног лечења у земљи повратка, већ је неопходно да је реч о намерном ускраћивању таквог лечења.⁵⁰ Овакво тумачење према мишљењу Суда правде ЕУ не може се довести у питање ни на основу члана 19 став 2 Повеље ЕУ, нити члана 3 ЕКЉП, а што се тиче праксе Европског суда за људска права, позвао се на случај *Н. против Уједињеног Краљевства*, где до повреде члана 3 ЕКЉП може доћи само изузетно, уколико преовладавају хуманитарни разлози.⁵¹ Чак и ако изузетно, на основу члана 3 ЕКЉП не буде враћен у земљу порекла, то не подразумева да има право на супсидијарну заштиту према праву ЕУ.⁵² Међутим, оно што је занимљиво, јесте да је Суд правде ЕУ, будући да је у складу са чланом

⁴⁸ "Council Directive 2004/83/EC of 29 April 2004 on minimum standards for the qualification and status of third country nationals or stateless persons as refugees or as persons who otherwise need international protection and the content of the protection granted", L 304/12, 30.9.2004, Articles 2(e) and (f), 15, 18, 28 and 29. (више није на снази, "Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted", *op. cit.*)

⁴⁹ C 542/13, *Mohamed M'Bodj v État belge*, *op. cit.*, par. 36.

⁵⁰ *Ibid.*, par. 41.

⁵¹ *Ibid.*, paras. 38-39.

⁵² *Ibid.*, par. 40.

3 Директиве 2004/83/ЕЗ могуће да државе уведу или задрже повољније стандарде, сматрао да би било „противно општој структури и циљевима Директиве 2004/83/ЕЗ одобравање држављанима трећих земаља статуса које она предвиђа, а који се налазе у ситуацијама које немају никакве везе са логиком међународне заштите.“⁵³ Суд правде ЕУ је овде у принципу проширио поље примене супсидијарне заштите на лица која су намерно лишена потребне медицинске помоћи у земљи повратка. Додуше, може бити упитно да ли је споменуто давање шире заштите противно структури и циљевима Директиве 2004/83/ЕЗ. У другом случају Суд правде ЕУ се позвао на своје раније тумачење Директиве 2004/83/ЕЗ, тј. да лица код којих постоји ризик од погоршања здравственог стања у земљи повратка а због недостатка адекватног лечења, нису обухваћена њоме.⁵⁴ Међутим, указујући претходно на пресуду *Н. против Уједињеног Краљевства*, Суд правде ЕУ је указао да би могла бити реч о повреди Директиве 2008/115/ЕЗ и Повеље ЕУ у врло изузетним околностима.⁵⁵ Те изузетне околности, према мишљењу Суда правде ЕУ, подразумевају: „озбиљност и непоправљивост штете проузроковане удаљавањем држављанина треће земље у земљу у којој постоји озбиљна опасност да ће бити подвргнут нечовечном или понижавајућем поступању“.⁵⁶ Овом приликом је, с обзиром на околности случаја, указано да чланове 5 и 13 Директиве 2008/115/ЕЗ (принцип забране враћања и право на правни лек), у вези са чланом 19 ставом 2 и чланом 47 Повеље ЕУ (право на делотворно правно средство и правично суђење), треба тумачити тако да им је противно домаће право које не предвиђа жалбу са суспензивним дејством против одлуке о враћању, чије би извршење могло изложити дотичног држављанина треће земље озбиљној опасности од наглог и неповратног погоршања његова здравственог стања.⁵⁷ Из овога произлази и да су државе чланице дужне да оболелом држављанину треће државе, који је уложио жалбу против одлуке о враћању, пре доношења одлуке пруже услове из члана 14 Директиве 2008/115/ЕЗ, тј. пре свега да осигурају хитну здравствену заштиту и основно лечење.⁵⁸ У наредном случају који се такође тицао принципа забране враћања у случају недостатка неопходне здравствене заштите у земљи порекла, била је реч о држављанину Шри Ланке, чији је захтев за азил заснован на страху од

⁵³ Ibid., par. 44.

⁵⁴ C 562/13, Centre public d'action sociale d'Ottignies-Louvain-La-Neuve v Moussa Abdida, Judgment of the Court (Grand Chamber), 18. 12. 2014, published in the electronic Reports of Cases (Court Reports - general)

⁵⁵ Ibid., par. 48.

⁵⁶ Ibid., par. 50.

⁵⁷ Ibid., par. 53.

⁵⁸ Ibid., paras. 58-60.

тортуре по повратку у земљу порекла одбијен (престали су разлози, иако је раније био жртва тортуре), и тиме да нема довољно доказа да је његов захтев за супсидијарном заштитом оправдан.⁵⁹ Иако је надлежни суд одобрио останак у земљи, јер би његов повратак био супротан члану 3 ЕКЉП, с обзиром да је душевно оболео (што је последица тортуре у земљи порекла), а у земљи повратка нема задовољавајуће здравствене заштите, ипак лице у питању се жалило, будући да му није одобрена супсидијарна заштита. Наиме, могуће је одобрити боравак држављанима трећих држава из хуманитарних разлога, на дискреционој основи. У том смислу је Суду правде ЕУ упућено питање, да ли члан 2 тачка д, у вези са чланом 15 тачка б, Директиве 2004/83/ЕЗ (реч је о дефиницији лица подобног за супсидијарну заштиту, и дефиницији „озбиљне неправде“ у том смислу), покрива стварну опасност од озбиљног оштећења физичког или психичког здравља лица ако се врати у земљу порекла, имајући у виду да је обољење резултат некадашње тортуре или нехуманог или понижавајућег поступања за које је одговорна земља порекла. Суд правде ЕУ је, пре свега, указао да лице не испуњава услове за супсидијарну заштиту, као и у својој ранијој пракси. Међутим, након тога се позвао на скорашњу праксу Европског суда за људска права поводом члана 3 ЕКЉП.⁶⁰ Указано је, дакле, да повратак у земљу порекла није могућ уколико је реч о тешко болесном лицу које се налази у непосредној опасности од умирања или ако то није случај, постоје озбиљни разлози за веровање да ће због непостојања адекватног лечења у земљи порекла, или приступа таквом лечењу, бити суочено са стварном опасношћу од „озбиљног, брзог и непоправљивог нарушавања здравственог стања, што ће довести до интензивне патње или знатног смањења очекиване животне доби“ (слично треба тумачити и члан 4 и члан 19 став 2 Повеље ЕУ).⁶¹ У складу са својим ранијим одлукама, Суд правде ЕУ је указао да мора бити реч о намерном ускраћивању лечења, као неопходном услову за добијање супсидијарне заштите.⁶² Суд правде ЕУ уважио је чињеницу да је здравствено стање последица раније тортуре, и да надлежни домаћи суд треба да утврди да ли ће лице у питању бити при повратку у земљу порекла суочено са намерним лишавањем здравствене заштите. Ово ће бити случај уколико би, с обзиром на све расположиве информације, намерно био ускраћен лечења, а посебно као у овом случају где постоји опасност да учини самоубиство због трауме којој је био подвргнут од власти, ако је при том јасно да те власти

⁵⁹ C-353/16, *MP v Secretary of State for the Home Department*, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 24 04. 2018, published in the electronic Reports of Cases (Court Reports - general).

⁶⁰ *Paposhvili v. Belgium*, op. cit.

⁶¹ C-353/16, *MP v Secretary of State for the Home Department*, op. cit., paras. 40-41.

⁶² *Ibid.*, par. 51.

нису спремне да обезбеде његову рехабилитацију.⁶³ Међутим, намерно ускраћивање лечења постоји и уколико је јасно да надлежна тела дискриминишу одређене етничке групе или групе лица приликом приступа здравственој заштити, тако да имају отежан приступ лечењу последица тортуре.⁶⁴ Дакле, лице ће у складу са Директивом 2004/83/ЕЗ испуњавати услове за супсидијарну заштиту и у овом случају. Суд правде ЕУ је у овом случају, пре свега, преузео дефиницију из скорашне праксе Европског суда правде, о озбиљности здравственог стања, тј. такође је проширио схватање овог појма. Осим тога, донекле је приближио схватање намерног ускраћивања медицинске помоћи, тако да намера постоји и у случају када надлежна тела дискриминишу одређене етничке групе или групе лица приликом приступа здравственој заштити. Најзад, најновији случај, који се тиче овог питања, је нешто сложеније садржине, пошто се тиче повратка на основу Уредбе 604/2013/ЕУ.⁶⁵ Наиме, тicao се пара са дететом који је поднео захтев за азил у Словенији, иако је земља уласка била Хрватска, тј. према Уредби 604/2013/ЕУ (Поглавље III), Хрватска је била надлежна за испитивање захтева. Лица у питању су се жалила против одлуке о повратку, јер је према медицинској документацији мајка детета према процени психијатра патила је од постпорођајне депресије, била је склона самоубиству, и уопште психичко здравље јој се погоршавало. Суду правде ЕУ је, пре свега, постављено питање да ли у околностима у којима би повратак тражиоца азила с тешким обољењем узроковао стварну и утврђену опасност од знатног и непоправљивог погоршања здравственог стања особе, члан 4 Повеље ЕУ треба тумачити на начин да тај трансфер представља нечовечно и понижавајуће поступање. У случају потврдног одговора, поставља се питање да ли би та држава чланица била дужна применити „дискрециону клаузулу“ предвиђену у члану 17 ставу 1 Уредбе 604/2013/ЕУ, којом се омогућава да сама испита захтев за азил.⁶⁶ У овом случају није доведено у питање да ли Хрватска поседује одговарајуће услове за лечење болести у питању, већ се дакле односило искључиво на сам повратак као узрок погоршања здравља. Суд правде ЕУ је сматрао да: „у околностима у којима би повратак тражиоца азила са посебно тешким душевним или физичким обољењем узроковао стварну и утврђену опасност од знатног и непоправљивог погоршања његовог здравственог стања, тај трансфер би представљао нечовечно и понижавајуће поступање у смислу наведеног члана“.⁶⁷ Поготово као што је то у овом случају, када су пружени

⁶³ Ibid., par. 57.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ C-578/16 PPU, C. K. and Others v Republika Slovenija, Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 16. 02. 2017, published in the electronic Reports of Cases (Court Reports - general)

⁶⁶ Ibid., par. 55.

⁶⁷ Ibid., par. 74.

објективни докази о медицинском стању. Из пресуде следи да државе чланице морају да воде рачуна и о утицају повратка тражиоца азила у другу државу чланицу на његово здравље, а уколико је то потребно с обзиром на здравствено стање, да саме испитају захтев, на основу дискреционе клаузуле из члана 17 став 1 Уредбе 604/2013/ЕУ.⁶⁸ Ова пресуда, пре свега, уводи нешто већу флексибилност у примени Уредбе 604/2013/ЕУ, која је заснована на чињеници да повратак лица које тражи међународну заштиту, мора сам по себи бити у складу са забраном мучења, нечовечног и понижавајућег поступања.⁶⁹ Може се закључити да се Суд правде ЕУ приближио пракси Европског суда за људска права, тачније прилагодио се скорашњој пресуди из његове праксе. Ово је посебно занимљиво с обзиром да у случајевима из праксе Суда правде ЕУ који се тичу уопште питања азила, се ЕКЉП често понекад само спомиње, али ретко кад и расправља, чак се примећује и извесно дистанцирање од праксе Европског суда за људска права.⁷⁰ Додуше, пракса Европског суда за људска права је прилично оскудна по овом питању, и још не даје дефинитивне путоказе за поступање у конкретном случају. Треба имати у виду и да се Европски суд за људска права није бавио статусом неког лица, тј. да ли испуњава услове за добијање статуса избеглице, или да ли је реч о лицу које има право на супсидијарну заштиту по праву ЕУ. Његова процена се ограничава на принцип забране враћања, тј. да ли је реч о лицу које се под одређеним условима не сме вратити у земљу порекла. У том смислу, није неопходно да постоји намера власти да се неко лице лиши здравствене заштите, већ врло убедљиви хуманитарни разлози. Суд правде ЕУ је овде остао при захтеву да и у овим изузетним случајевима мора постојати намера да се неко лиши неопходне здравствене заштите како би добио право на супсидијарну заштиту, мада држава према члану 3 ЕКЉП не сме вратити лице у земљу порекла.

5) ИЗВОРИ

“Charter of Fundamental Rights of the European Union”, *Official Journal of the European Union*, C 83/391, 30.3.2010.

“Consolidated versions of the Treaty on the Functioning of the European Union”, *Official Journal of the European Union*, C 326/47, 26.10.2012.

⁶⁸ Ibid., par. 96.

⁶⁹ Šeila Imamović, Elise Muir, “The Dublin III System: More Derogations to the Duty to Transfer Individual Asylum Seekers?”, *European Papers*, Vol 2., 2017, pp. 719-728.

⁷⁰ Roland Bank, “The Potential and Limitations of the Court of Justice of the European Union in Shaping International Refugee Law”, *International Journal of Refugee Law*, Volume 27., Issue 2., June 2015, pp. 228-229.

- “Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof“, *Official Journal of the European Communities*, L 212/12, 7.8.2001.
- “Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 on the right to family reunification“, *Official Journal of the European Union*, L 251/12, 3.10.2003.
- “Council Directive 2004/83/EC of 29 April 2004 on minimum standards for the qualification and status of third country nationals or stateless persons as refugees or as persons who otherwise need international protection and the content of the protection granted“, L 304/12, 30.9.2004.
- “Council Directive of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection“, *Official Journal of the European Union*, L 180/60, 29.06.2013.
- “Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals“, *Official Journal of the European Union*, L 348/98, 24.12.2008.
- “Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals“, *Official Journal of the European Union*, L 348/98, 24.12.2008.
- “Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted, *Official Journal of the European Union*, L 337/9, 20.12.2011.
- “Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 laying down standards for the reception of applicants for international protection (recast)“, *Official Journal of the European Union*, L 180/96, 29.06.2013.
- “Draft Charter of Fundamental Rights of the European Union“, Convent 49, Charte 4473/00, Brussels, 11 October 2000 (18.10).
- “Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code)“, *Official Journal of the European Union*, L77/1, 23.3.2016.
- “Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international

- protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person“, 29.6.2013, L180/31.
- “Universal Declaration of Human Rights of 10 December 1948“, 217 A (III).
- EDAL European Database of Asylum Law, http://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law-search?f%5B0%5D=type%3Acjeu_case, 24. 12. 2018.
- Bank, Roland, “The Potential and Limitations of the Court of Justice of the European Union in Shaping International Refugee Law“, *International Journal of Refugee Law*, Volume 27., Issue 2, June 2015.
- Clayton, Gina, “Asylum Seekers in Europe: M.S.S. v Belgium and Greece“, *Human Rights Law Review*, Vol 11, Issue 4, 2011, pp. 758-773.
- De Búrca, Gráinne “After the EU Charter of Fundamental Rights: The Court of Justice as a Human Rights Adjudicator?“, *New York University School of Law, Public Law & Legal Theory Research Paper Series*, Working Paper No. 13-51, 2013.
- Imamović, Šeila, Muir, Elise, “The Dublin III System: More Derogations to the Duty to Transfer Individual Asylum Seekers?“, *European Papers*, Vol 2, 2017, pp. 719-728.
- Flegar, Veronika, “Vulnerability and the Principle of Non-Refoulement in the European Court of Human Rights: Towards an Increased Scope of Protection for Persons Fleeing from Extreme Poverty“, *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, Vol. 8, Issue 2, 2016.
- Greenman, Kathryn, “A Castle Built on Sand? Article 3 ECHR and the Source of Risk in Non-Refoulement Obligations in International Law“, *International Journal of Refugee Law*, Vol. 27, No. 2, 2015.
- Ђукановић, Анђела, „Заштита људских права тражилаца азила и илегалних миграната – пракса Европског суда за људска права“, *Међународни проблеми*, вол. LXV, бр. 4, 2013.
- Lavrysen, Laurens, “European Asylum Law and the ECHR: An Uneasy Coexistence“, *Goettingen Journal of International Law*, Vol. 4, Issue 1, 2012, pp. 217-262.
- Mcadam, Jane, “The European Union Qualification Directive: The Creation of a Subsidiary Protection Regime“, *International Journal of Refugee Law*, Volume 17, Issue 3, 1 January 2005.

6) ЗНАЧАЈ ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Република Србија, као држава чија је политика усмерена ка чланству у ЕУ, има обавезу усаглашавања са прописима и стандардима ЕУ. Међутим, и поред ове претензије, Србија има обавезу усаглашавања са ЕКЉП, тачније с тумачењем члана 3 ЕКЉП од стране Европског суда за људска права. Суд правде ЕУ је, додуше, у скорашњем периоду пратио логику Европског суда за људска права у случајевима који се тичу повратка држављана трећих држава

(односно апатрида у земљу порекла, односно последњег боравишта) или чак повратка у земљу чланицу ЕУ која је надлежна за испитивање захтева, где нема адекватног медицинског лечења за лице које тражи међународну заштиту. Поједине државе су озбиљно схватиле развој праксе поводом члана 3 ЕК/ЉП, тј. предупредиле су доношење пресуде против њих.⁷¹ Ипак, процена ризика подразумева процену вероватноће да ли ће се неки нежељени догађај десити и какве ће он последице имати, и подразумева извесну дозу неизвесности, а јасне границе принципа забране враћања у случају повратка у земљу са лошим условима лечења још увек нису прецизне, судећи према оскудној пракси Европског суда за људска права и Суда правде ЕУ.

THE NON-REFOULEMENT PRINCIPLE IN THE ABSENCE OF ADEQUATE
HEALTH CARE IN THE COUNTRY OF RETURN -PRACTICE OF THE COURT
OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION

Abstract: Application of the non-refoulement principle in the cases in which the risk of returning a seriously ill person emanates from the lack of adequate means for treatment in the country of return has developed relatively recently, first before the European Court of Human Rights and then before the Court of Justice of the EU. The inclusion of these cases involves the expansion of the non-refoulement principle. In addition to the request that the risk of persecution must emanate from the State authorities, or in some cases from persons who are not public officials, this type of cases implies that the risk also stems from the socioeconomic conditions in the country of return. However, since the third type of risk is very general in nature, it was interpreted very restrictively and linked to the notion of very exceptional circumstances and compelling humanitarian grounds. The application of the principle of non-refoulement in such cases was explained to some although limited extent in recent practice of the European Court of Human Rights. The Court of Justice of the European Union has followed this scarce practice of the European Court of Human Rights. However, the risk of deterioration in the health of a third country national suffering from a serious illness as a result of inappropriate treatment in his country of origin is not sufficient to warrant subsidiary protection secured by Directive 2011/95/EU, unless that third country national is intentionally deprived of health care. This means this person will be allowed to reside in the territory of the Member State, but will not be granted subsidiary protection status..

Key words: Court of Justice of the European Union, European Court of Human Rights, subsidiary protection, non-refoulement principle, human rights, asylum, health care.